

קרטיה מובהקים הגטסלים למגרעותיה והמת-
ריעים על פיצול וכיתיות כעל חולשה
במקום לטפחם בתור כוח בונה ומאזן.
להבנתו ייאמר שעדיין רחוק היה מרחק רב
מן הגון הלאומני והניאומיתי אשר למדינות
מודרניות, גם לא תיאר לעצמו טוטליטריות
בקנה-מידה כה רחב כפי הדוגמות של
זמננו.

תרגומו של יוסף אור ערוך בשים לב, אף
כי יש שהוא מכביד על הקורא דווקא מתוך
הנאמנות היתירה ללשון העברית, לחידושה
ולמקורותיה, גודש מתוך עושר השמור
לעתים לבעליו לרעתו. הלהיטות בה מחליפים
מיד כל מונח לועזי בשווה-ערך עברי —
ואפילו משמעות המונח העברי כמעט ואינה
שגורה עכשיו בפי איש — היא בלי ספק
שריד לאותה תקופה בה אנשים שינקו
באופן בלתי-אמצעי מאוצרות תרבות אירופה
יכלו להרשות לעצמם להשתעשע בשפה
העברית. ואילו כיום, שהמודד העיקרי נמצא
בברירות הפתוב ובקירוב הקורא והסטודנט
העברי אל אוצרות התרבות הכללית, דומה
כי לא מן החכמה יהיה זה להקים לו קיר
ומחסום.

א. ב. ע.

העגונה

גורלות אישיים מאד ויהודיים מאד הם גור-
לות גיבורי "העגונה". על רקע העיירה
המציאותי והפרוזאי, שאינו מתימר להיות
חובק-זרועות-עולם, מתרחשות טרגדיות הנכ-
פות בגזירת הגורל ומסתיימות בהכרח במוות
ואסון, טרגדיות אישיות הקשורות זו בזו
ומשפיעות זו על זו. מראשית התרקמות
הטרגדיה של מרל התופרת נרמזת היא על
קדרות גורלה היעוד לה באירוניה מאקא-
ברית: "שמחה פרועה קפצה עליה בהעלותה
על דעתה שאת החתן שלה פגשה בבית-
העלמין ושהשידוך הוצע לה במושבי-זקנים".
מכאן והלאה מתגלגלים הדברים ואין ביד
איש לקרוע את הגורל, וכל המנסה — מוסיף
שמן על המדורה.

הדיין מרחוב פולוצק והרב לוי הורוויץ

ההובס לבוא עוד בתקופת המהפכה לאנגליה
הרפובליקאית, ואילו בסוף ימיו חזר ונתקרב
לחצר-המלכות ולמלך צ'ארלס השני, תלמידו
מלשעבר. עיון מדויקדק בספר מאשר את
תהפוכות גורלו וגילגולי דעותיו של הפי-
לוסוף הנודע: הוא בעד המלוכה — אבל
המלוכה יונקת את סמכותה מן העם. הוא
בעד שלום העם, הבטחון והיציבות — אבל
לשם כך נחוץ שלטון יחיד. לפי אותו ניתוח
מבריק שלו הביאה המהפכה הפוריסנית פגעים
על אנגליה — הספר מלא רמזים ברורים
לכך — מאחר שהורידה את שלטון היחיד,
את גילום האחדות, וחילקה את הריבונות
בין כיתות וסייעות יריבות. ולעומת זאת —
בעקבות אותה השקפה יכול גם קרומול
להיות למלך מכוח סמכות העם, באשר אין
חוקף המלוכה בא אלא מכוח האמנה, תמיד
אפשר להתחיל שושלת-מלוכה חדשה, אף
כי המשכה על-פי ירושה נשאר אחת מזכויות
הריבון. גם היחס לכנסייה הוא דרפוצפי
באותה מידה: בקלות יתירה מכנה הובס
את החוק הטבעי בשם חוק אלוהי, וזאת
בתנאי מגביל אחד — שיהיה החוק האלוהי
נמדד בראש-ראשונה על-פי הקריטריון של
החוק הטבעי ולא מכוח קבלת הסמכות
הטרנסצנדנטית של האל באמצעות עושי-
דברו, אנשי הכנסייה. כדבריו של הובס:
"גם זה חלק מן הפולחן על פי השכל, שיהא
האדם מדבר על האל ברוב זהירות" (ע'
358).

אם להעמיד את הספר באור תקופתו, הרי
אליכנון יש בו כדי להראות על מפנה
במחשבה המדינית לצד ביסוסן של זכויות
האדם האלמנטריות. אולם אין להתעלם מכך
שהספר גם כולל מצע מנומק היטב לשלטון
טוטליטרי — בו מושג השלטון אינו ניתן
לחלוקה, הערך העליון מצד הריבונות הוא
האחדות, הבטחון הוא החופש היחיד, ולפיכך
הערך העליון לגבי הנתין עצמו הוא המשך
קיומו הפיזי שלו; אין אידיאה נעלה יותר
מו של המדינה והריבונות, ולמרוד אסור.
אולם לאחר שמרדת והצלחת — תוכל להקים
ריבונות חדשה לפי אותם תנאים וכדיעבד
הצלחת גם צדקה, אלא שלא ברור כיצד
ומדוע. הובס גמנה על אותם שונאי-דימו-

נים והפוסקים ויבחרו להיות שרויים עמי בגיהנום ולא לשבת עמך ועם העגונה שלך בגן העדן.

אש זו — אש־קודש או אש זרה — מאכלת את בעלי־הדבר עצמם ואת כל הבא בד' אמות שלהם. מרל תולה עצמה ביער; מוישקה צירולניק, איש העולם התחתון, מקפח את ביתו ונעשה בעל־מום; קלמן הבעל — גידה מן החברה; אחיותיה של מרל מתענגות אף הן; אשתו ובתו של ר' לוי הורוויץ יוצאות מדעתן, דעתו שלו מיטשטשת עליו, וסופו שהוא מתפטר מן הרבנות ונעשה פרוש בעיירה נידחת; תינוקו של הדיין מפולצק מת, משפחתו מתאמלת, ואף כי הוחזר לו כתר הרבנות אפשר שהוא האומלל מכל גיבורי הספר. השלמתו עם אשתו אין בה שמחה ותקוה. זוהי השלמה של מיואשים. ואור־הירח הנוגה, כסמל על הבית המפויס, מוכיר לאשת הדיין את פני העגונה המתה.

וילנה ופרורוריה איננה כסלון ואיננה כת־ריאליבקה. גם לא זמנו של גראדה כונמם של מנדלי ושלום־עליכם. כאן אין רוקדים מעשה "חסידים" אפילו בשמחת־תורה. יצר הנצחנות והנסירה של תלמידי־חכמים הוא קיצוני ביותר, אולי הקיצוני בכל קהילות היהודים. בפרורי העיר טוחנים הלמדנים הרים זה בזה ו"בונדאים" יוצאים בצעירותם להפגנות נגד הצאר. (אמנם כשמתבגרות ה"בונדאיות" הן נוהגות כאמות־אמותיהן הפשרות ואוחזות במנהגי מסורת שריח אדיקות נודף מהם. גם מרל, שבנעוריה "שרה שירים אחרים", כשהיא שומעת ניגון מסורתי "פשטה המימות־בית בכל אבריה") צערי ה"אגודה" וה"מזרחי" מתכתשים על כיבודים ועל עניינים העומדים ברום עולם העיירות, ומרמזים לווידואים־לשם־שמים העתידיים להימשך במרוצת הדורות על אדמה אחרת. פועלים ובעלי־מלאכה מוכנים ומזומנים בשעת־כושר למחות נגד עולות חברתיות ולמרוד בתקיפים באותה הליטות בה הם מוכנים לשפוט את דמם של הגרדפים — כשהלך־הרחות נוטה לכך. אנשי־אגרוף מטילים אמתם ושולטים בעיירה בכוח־הזרוע ובדרכים של רכילות והוצאת־לעז. זהו סיפור העיירה של אתמול.

עוסקים בוויכוח ענייני: הדיין התייר את עגינותה של מרל, ור' לוי המחמיר ביטל את הפסק. שניהם יצרי הווכחנות. היי־הרג ואל יעבור, טבעים בהם מדוריד־דורות, מאז המחלוקת הגדולות המלוות את היהודים מראשית פיוזרם ומאפיינות את ההיסטוריה שלהם לגילגוליה. שניהם מאמינים בלב שלם שהמחלוקת ביניהם היא "לשם שמיים". המסתכל השטחי ידמה בנפשו כי הענין הוא בפרסטיז'ה, ולמעשה מסתולל בהם הגורל שרכיביו הם מרירות חייםם הקשים, הסביבה ייקטיביות הגמורה באפים והינוכס, הסביבה הקנאית הקישחת ממנה צמחו, אותה הם מנהיגים ובה הם "נותנים את הטון", הרגשת הייעוד הממלאה את נפשם ואינה מותירה מקום לויתורים אנושיים, מורשת הנצחנות, היעד־סובלנות הנובע מהכרת צדקתם. "לא אכניע את עצמי ולא אבקש מחילה", קורא הדיין מרחוב פולוצק. "האמת עמי היא! המשפט לי הוא! הדין, הצדק והרחמים עמי הם!... מה שאמרתי ועשיתי — הלכה למשה מסיני! לא אשמע לרבנים... ואם בורא העולם עומד לימינם אקרא אותו עצמו, כביכול, לדין־תורה בפני בית־דין של מעלה. ואם בית־דין של מעלה יצדיק את הצד שכנגד יצדיק את הצד־שכנגד, מוכן־ומזמן אני לשקוע בגיהנום עד סוף הדורות ולא אתחרט... אילו על כבודי בלבד היה עלי למחול הייתי מתפלש בעפר לרגלי רבי לוי הורוויץ אבל איני רוצה שהאמת תתפלש בעפר לרגליו".

"רחמן אני יותר ממך", טוען ר' הורוויץ, "אבל אינני יכול ואינני רוצה להיות רחמן יותר מן התורה... אתה, הדיין מרחוב פולוצק, אתה אינך מאמין בתורה... לא עלי חולק אתה אלא על כל הראשונים והאחרונים, על הרמב"ם, הרשב"א, הריטב"א, בית יוסף וכל הפוסקים... לא תוכל העגונה לחסום את דרכי אל גן העדן. ואם תעמוד לפני השער... יתקבצו וייצאו משם כל הגאוי

• חיים גראדה: העגונה; עם עובד/ספריה לעם, תרגום מיידשי: א"ד שפיר; 1962; 238 עמ'.

טראוון לסבר את האוון, להרבות בפירושים ופירושיפירושים — גזירה שמא יטעה מישהו בכוננת הדברים. נערוטהמקהלה, לדוגמה, היה בדעתך להתיר את קשרי אהבהביתן הקודמים לכש"תיכחנה לדעת בדיוק מה ערכו של מר קולינס". נדמה: הכל ברור, די למבין. ולא היא: "לא מה ערכו כגבר וכמאהב אלא רק מצד יכלתו וחפצו לשלם". לא נתקררה דעתו של טראוון עד שהדגיש את פירושו ב"רק" זה, תריס מפני שמץ של הומור דק. טראוון אינו חסר הומור לגמרי, אלא שההומור שלו נוסחו מסוים מאד: "ישיבה חשובה לחברי הוועד המפקח של חברת מיליארידים אמריקנית — קדושה היא פי כמה וכמה מקודש הקדשים בטיבט". בשעתו היה זה נועז וחריף ועל כן גם אירוני.

כשאני מדפדת שוב בספר שהיה אהוב עלינו בנעורי, בסיפורים המקבילים על על־ייתו של הקפיטליסט הלא־סימפאתי ועל שקיעתה של האחוזה הפיאודאלית הסימ־פאתית, אני מחייכת נוסטלגית במעין "נעים להיזכר". הנהו שוב, הסוציאליזם החסוד, הפשטני, שונה כל־כך מזה של ימינו, הנהי תמונת העולם בשחור־לבן: העשירים — צבועים, חסיר־מצפון, מושחתים מבחינה מינית; הפרולטרים — פוריטיים ונרדפים. האיכרים התמימים אינם מבינים את המבנה ה"מסובך" של הכלכלה הקפיטליסטית־הפש־טנית נוסח־טראוון; את חוסר־הבנתם זה הם מנסחים בבהירות ובכושר ריטוריקה העשויים לעורר קנאתם של דמגוגים מנוסים. שורש־כל־רע הוא הקפיטליזם העולה — שהרי לפני עלייתו, בגן־העזן הפיאודלי, חיו האינדיאנים השלווים חיי אושר ואהבו את האדמה. התיעוש קשור בקפיטליזם, כשם שעליית הקפיטליזם כרוכה בתיעוש — על כן זה וזה שליליים. שלילי הוא ה"עולם שבו ניתן להפריד בין תירס לקרקע, בין אדם לקרקע", עולם בו "לא חשבו על התירס אלא... על תוצרת"; עולם שתושביו הקשוחים אומרים: "מה לנו ולאלה שיבואו אחרינו? לו יבוא אחרינו חורבן העולם אגב הצגת סרט אלחוטי בתדר־המיטות... קרקע צריכים אנו לנפס, להלעיט בו את המכוניות

אין לך פרק בסיפור "העגונה" שאין בו אווירה מאוימת וקודרת. לתוך הקדרות מוזגים הדימויים השיריים, המדויקים והלא־שגורים משהו רוך: "שלהבת נר האזכרה מיטרפת, כמו נחבאת בה נשמת נפטר שהצעקה העירה אותה. צל שחור גדול גס מתחת לרגליו... ובקפיצה אחת נתלה הצל במנורה שבאמצע התקרה". או "עומד הוא על עמדו... כמי שעומד בשטח רחבי־ידיים ואינו רואה מרחק מילין לא עץ, לא ערימת שחת לחסות בה, וגשם שוטף של סוף סתיו ניתן עליו ללא הפסק".

רחשי־לב אסורים באים לידי ביטוי ברמו: מרל, בדברה אל הדיין, לרגע אחד היא "פושטת ידיה לעומתו וממהרת ואוספתן". בכך נתמצו כל גילויי אהבה הנסתר. כשנגלית מרל לעיני הדיין בבית המדרש "יוצא הוא מקרן המזרח האפלה... ומביט אל הלוח ש'שיויתי' חרות עליו כדי שיגן עליו הפסוק מפני מחשבות זרות". פרקים שקשה לשכחם הם תיאור בדידותו של הדיין בבית־המדרש בפרק "תפילת שמונת־עשרה החרי־שית", ותיאור השלג והיער קודם למיתתה של מרל בפרק "בישוב היער". עם זה פעמים שחוסר אפוק מסוים גורע יותר משהוא מוסיף: "המחט פוגעת באצבעותיה אולם הכאב שבלבה חד ממדקרות המחט באצבעו־תיה". פעמים שהקדרות הופכת בכיינות, אך פעמים אלו מעטות הן.

השושנה הלבנה

"השושנה הלבנה" מלכתחילה לא נועדה לבני־הנעורים דווקא, אך מטבע־הדברים הוא שרוב קוראיה על אלה הם נמנים: הפשט־נות, המגיעה לעתים עד כדי צביעות־שלא־מדעת, הסגנון הפאתטי, המגמתיות שאינה מוסווית, הטובלת ברגשות־יתר, כל זה אינו מתאים לטעמו של קורא בוגר ממוצע. מצד שני — בני־הנעורים הם הם הרגישים ביותר לעולות סוציאליות, והם־הם הרגישים פחות לצרימות וגזומות שבסגנון ובצורה. קורא בן שש־עשרה אינו נדחה בשל נהגו של